

ادبیات کردی در نیمه دوم قرن نوزده*

نوشته: م. ب. روبینکو

ترجمه: کامران امین آوه

منبع: تاریخ ادبیات جهانی، جلد هفتم، 1991، مسکو

در نیمه دوم قرن نوزده تغییراتی بنیادی در جامعه کرد صورت گرفت، طبقه ی اشراف کرد با تلاشی سازمان قبيله یی از درون آن سر درآورده، قطعه زمین های وسیعی را تصاحب کرد. قدرت نمایندگان روحانیت کرد چون زمیندار - فئودالهای آینده در نتیجه کسب اختیارات نامحدود داوری و خزانه داری از حکومت ترکیه بالاگرفت. افزایش مالیات و بسیج مردم در ارتش ترکیه بار سنگینی بر دوش مردم گرسنه، رنجور، نیازمند و زجر کشیده کرد شده بود. تمام این عوامل موجب اعتراض همگانی و قیام های بدرخان، یزدانشیر، عبیدالله و دیگران شد. هر کدام از این قیام ها جزو رویدادهای مهم تاریخ خاور نزدیک در نیمه دوم قرن نوزدهم محسوب می شوند. این قیام ها هر بار توسط حکومت های ایران و عثمانی با پشتیبانی دول خارجی (بطور عمده بریتانیا) بیرحمانه سرکوب شدند. در آن روزهای سخت تمایلات و آرزوهای خلق کرد در شعر بازتاب می یافت. حاج قادر کویی (1894 - 1816) شاعر شایسته و عالی کرد، ناجی و الهام بخش قیام کرد بود. در آثار او دو سبک مختلف متمایز می گردد :

- 1 (اشعاری به سبک شاعران کلاسیک .
- 2 (اشعاری با مضمون اجتماعی .

کویی استاد بزرگ شعر، مسلط بر فن نگارش هنری و زبان گویای شعر کلاسیک کردی بود. زبان شعری او در بیان مشکلات اجتماعی ساده و روشن است. شاعر با مورد خطاب قراردادن مردم سعی در ساده نمودن سبک آثار خود و پالایش آن از تاثیرات عرب گرای و فارس گرایی و از سوی دیگر از شکل مبهم شعرهای کلاسیک دارد. قادر کویی در آثار خود تصویر جامعه مد نظرش را به روشنی ترسیم کرده، سیمای واقعی امپراتوری عثمانی را نشان می دهد. شاعر با افشاگریها یش، جسورانه حکومت (عثمانی) را چون سدی در مقابل رشد و ترقی مورد هدف قرار می دهد. « وزیرها و وکیل ها گرگند و مردم رمه » .

قادر کویی آرزوی رهایی خلق کرد از ستم امپراتوری عثمانی و ایجاد کردستانی را داشت که ضمن رونق یافتن علم و هنر، عدالت و برابری نیز در آنجا حاکم شود. شاعر مراحل اساسی عملی کردن این آرزو را با طرح پیشنهادهای زیر نشان می دهد:

- از بین بردن خصومت های بین قبيله یی
- اتحاد قبایل
- ریشه کن کردن بیسوادی
- روشنگری
- و جنگ مسلحانه

تحولاتی که تحت عنوان « عصراصلاحات » (تنظیمات) در ترکیه صورت می گرفت تاثیر نیکی بر آثار قادر کویی داشت که به نقش بزرگ روشنگری در سرنوشت خلق کرد پی برده بود. شاعر با وجد از آخرین دستاوردهای علم در اروپا یاد کرده، خلق کرد را به فراگیری علوم مفید فرا می خواند :

« صنعت یاد بگیر و دانش بیاموز
برای توجه فرق می کند که این آفریننده
زردشتی است یا هندو ویا یهود
ساکنان بهشت چوپانان گاو و گوسفند نیستند
بلکه صاحبان هنر و علم و عرفانند»

اشعار کویی نشانگر آغاز مرحله جدیدی در تکامل ادبیات کلاسیک کردی بود. اشعار کویی همسان با خطوط کلی اشعار شاعران روشنگر شرق دارای ویژگی های منحصر به فرد چون شور و شوق انقلابی و جهانگرایی عمیقی است که با پشتیبانی از مبارزات ملی و رهاییبخش تمام ملل تحت ستم ظاهر می شود .

آثار شاعرانی چون حمدون (1915 - 1853) و احمد جلیلی (1904 - 1834) بازتاب رویدادهای سیاسی - اجتماعی و توصیف زیبایی های طبیعت هستند، بویژه اشعاررضا طالبانی (1910 - 1842) بنیانگذار شعر هجو آمیز کردی که برعلیه حکمرانی و بی عدالتی عثمانی ها بود، از اهمیت بسیاری برخوردار است. در ضمن تناقضاتی در آثار طالبانی دیده می شود. طالبانی که پسر یکی از رهبران برجسته فرقه صوفیگری بود ضمن آنکه اشعارش را با تمجید بسیار به شیخ صوفیگر تقدیم می کند همزمان از بیان دو رویی و ریاکاری آنانی که از مذهب به سود اهداف مغرضانه شان استفاده می کنند، چشم پوشی نمی کند :

" شیخ ها باید صبح هنگام به خواب قیلوله فرو روند
تا مردم تصور کنند که شیخ عابد و شب زنده دار است"

اشعار هجوآمیز طالبانی نقش سترگی در تکامل ادبیات دمکراتیک و مدرن کردی و شکل گیری افکار مترقی در جامعه کرد ایفا کرد. در این دوره گرایشهای دیگری نیز در اشعار شاعران کرد مشاهده می شود. شاعرانی چون سالمی سنه یی (1909 - 1846)، مه جدی (1925 - 1849)، محوی (1909 - 1830)، حریق (1909 - 1865) استاد شایسته غزلسرا که اشعارش دارای ارزش های والای هنری است و مصباح الدیوان (ادب) (1916 - 1859) غزلسرای بزرگ که شعرهایش ترسیمی از عشق زمینی، احساسات انسانی، طبیعت و شادیهای زندگی است به آن دسته از شاعران تعلق دارند که در چارچوب غزلیات خصوصی، مذهبی - عرفانی کنج عزلت گزیدند. آثار این شاعران بیانگر وظایف مبرم جامعه کرد و تمایلات سیاسی - اجتماعی خاصی نیست .

در مجموع، ادبیات کردی در نیمه دوم قرن نوزدهم ادامه سنن ادبی مدرسه نالی (در آغاز قرن نوزدهم) است که با رشد آتی افکار روشنگرانه، اشعار هجوآمیز، ضد مذهب سالاری، انگیزه های میهن پرستانه، تقویت خصلت های اجتماعی - سیاسی، گرایش به پالایش زبان ادبی کردی و در نهایت ایجاد روح انقلابی در آثار شاعران دمکرات کرد قرن نوزدهم مشخص می گردد.

* این نوشته قبلا در سایت وزین "ادبیات و فرهنگ" به سردبیری شاعرگرامی "مانی" منتشر شده است. اخیرا فرصتی دست داد تا ضمن برگردان شعرها از متن اصلی کردی، بازنگری و اصلاحاتی نیز در شیوه نگارش ترجمه فارسی این مقاله صورت گرفته، مجددا در دسترس علاقمندان به ادبیات کردی قرار گیرد.